

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ

Οικονομολόγου, Ομοτίμου Καθηγητού Ε.Μ.Π.

ΝΕΩΤΕΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο 19ος αιώνας ήταν η περίοδος της επικρατήσεως των φιλελευθέρων ιδεών. Με την επίδραση της Διακηρύξεως της Γαλλικής Επανάστασεως για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα συντάγματα πολλών χωρών εγγυήθηκαν τις ατομικές ελευθερίες με επακόλουθο την αποθετική υποχρέωση του Κράτους να απέχει από επεμβάσεις που θα μπορούσαν να θίξουν τα κατοχυρωμένα δικαιώματα.

Από τα τέλη όμως του 19ου αιώνα τα Κράτη αντιλήφθηκαν ότι έχουν και θετικές υποχρεώσεις έναντι των ατόμων για να τους εξασφαλίσουν καλές συνθήκες ζωής και εργασίας. Με την επίδραση και των κοινωνιστικών αντιλήψεων διαμορφώθηκε το Κράτος Προνοίας, στα πλαίσια του οποίου αναγνωρίστηκαν τα κοινωνικά δικαιώματα. Το Κράτος δεν φθάνει να απέχει από επεμβάσεις· επιβάλλεται και να παρέχει υπηρεσίες και αγαθά στους πολίτες του. Οι ατομικές ελευθερίες είναι ανεπαρκείς, ιδίως για όσους δεν διαθέτουν επαρκές εισόδημα. Τα κοινωνικά δικαιώματα, ακριβώς, συνιστούν νόμιμες αξιώσεις για παροχές.

Ενώ τα ατομικά δικαιώματα συνδέονται με τη φιλελεύθερη πολιτική δημοκρατία, τα κοινωνικά δικαιώματα συνδέονται με την κοινωνική δημοκρατία. Εννοείται ότι, με τη θέσπιση των δικαιωμάτων της δεύτερης κατηγορίας, επέρχεται αποδυνάμωση των ατομικών ελευθεριών, αφού το Κράτος επεμβαίνει σε σφαίρες που άλλοτε εθεωρούντο ιερές και απαραβίαστες.

Η επίδραση των κοινωνιστικών αντιλήψεων είναι έκδηλη σε πολλά διεθνή κείμενα της πολεμικής (2ος παγκόσμιος πόλεμος) και, κυρίως, της μεταπολεμικής περιόδου και μάλιστα, με εντονότερη συνεχώς μορφή κοινωνικής προστασίας. Τέτοια κείμενα είναι: α) Ο

Χάρτης του Ατλαντικού του 1942 (συμφωνία ΗΠΑ και Βρεταννίας) με κύριο στόχο την υποχρέωση των Κρατών να απαλλάξουν τα άτομα από το φόβο και την ανάγκη, β) Η Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας (ΗΠΑ) του 1944, που ενσωματώθηκε στον Καταστατικό Χάρτη της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας, γ) Ο Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών του 1945 (Άγ. Φραγκίσκος), δ) Η Οικουμενική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που ψηφίστηκε το 1948 στη Γ' Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (Παρίσι), ε) Ο Κοινωνικός Χάρτης της Ευρώπης του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1961 (Τορίνο), στ) Η Νέα Διεθνής Οικονομική Τάξη που, προτού ψηφιστεί, αποτέλεσε αντικείμενο συζητήσεων δύο Γενικών Συνελεύσεων του ΟΗΕ (1974 και 1975) και ζ) Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης της ΕΟΚ που ψηφίστηκε το Δεκέμβριο του 1989 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Στρασβούργο). Εκτός από τα διεθνή αυτά κείμενα, ευρύτερης διεθνούς κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής, υπάρχουν διάφορες διεθνείς συμφωνίες — κυρίως σε ευρωπαϊκά πλαίσια — με περισσότερο ειδικευμένο αντικείμενο, όπως είναι η κοινωνική ασφάλεια και η προστασία των μεταναστών.

Από τις νέες αυτές ιδέες είχαν επηρεαστεί αρκετά από τα παλαιότερα Συντάγματα με πρώτο το Γερμανικό Σύνταγμα της Βαϊμάρης (1919), το οποίο ακολούθησαν οι Καταστατικοί Χάρτες πολλών χωρών της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής.

Η σύγκριση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων δεν εξαντλείται στη διαπίστωση της διαφοράς των κρατικών υποχρεώσεων έναντι των ατόμων, στο ότι δηλαδή στα πρώτα το Κράτος καλείται να απέχει από επεμβάσεις, ενώ στα δεύτερα καλείται να παρέχει υπηρεσίες και αγαθά. Διαφορά υφίσταται και ως προς τις δυνατότητες επιδιώξεως της πραγματώσεως των δικαιωμάτων. Ενώ στα ατομικά δικαιώματα, η νομοθεσία, με βάση τις συνταγματικές διατάξεις, παρέχει δικαστική προστασία, στα κοινωνικά χαράσσονται από το Σύνταγμα κυρίως κατευθυντήριες γραμμές. Η νομική προστασία είναι μάλλον χαλαρή. Εντούτοις, στην πράξη των Δυτικών Χωρών, η προστασία τους είναι πολύ μεγάλη και κοινωνικοπολιτικά θεμελιωμένη. Εξάλλου, οι διεθνείς ρυθμίσεις είναι δύσκολο να έχουν συγκεκριμένη μορφή εξαιτίας του διαφορετικού επιπέδου αναπτύξεως των χωρών. Ενδείξεις της αποφυγής κατηγορηματικής διατυπώσεως των διατάξεων των σχετικών με τα κοινωνικά δικαιώ-

ματα είναι οι γενικές και αόριστες εκφράσεις που χρησιμοποιούνται. Ακόμη και το Σύνταγμα της Σοβιετικής Ενώσεως του 1977 αναφέρει στο άρθρο 46, απλώς, ότι οι πολίτες «έχουν δικαίωμα απολάυσεως των επιτευγμάτων του πολιτισμού». Οι αδυναμίες του συστήματος προστασίας φαίνονται και από το γεγονός ότι οι διεθνείς πράξεις και τα συνταγματικά κείμενα επιτρέπουν παρεκκλίσεις από τις καθοριζόμενες υποχρεώσεις σε ορισμένες περιπτώσεις.

Στον όρο «κοινωνικά δικαιώματα» δίνεται ευρύ περιεχόμενο. Περιλαμβάνονται τα οικονομικά και τα πολιτιστικά δικαιώματα. Όλα αυτά, μαζί με τα ατομικά και τα πολιτικά δικαιώματα, αποτελούν το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Πέρα από τα κοινωνικά δικαιώματα, που είναι συνταγματικά κατοχυρωμένα (δικαιώματα εργασίας, κοινωνικής ασφάλειας, παιδείας, υγείας, στέγης κτλ.), μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο άρχισαν να διαμορφώνονται και άλλα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία έχουν ερείσματα σε διεθνείς πράξεις και σε εθνικές — νομοθετικές και διοικητικές — ρυθμίσεις, αλλά δεν περιελήφθησαν ακόμη στα Συντάγματα, ως επί το πλείστον. Πρόκειται για νέες θετικές κρατικές υποχρεώσεις που έχουν ως στόχο την ανύψωση του βιοτικού, του μορφωτικού και γενικότερα, του κοινωνικού επιπέδου των ατόμων. Τέτοια δικαιώματα, που αποτελούν και το αντικείμενο της μελέτης μας, είναι το δικαίωμα της πληροφόρησης, το δικαίωμα σε καλή ποιότητα ζωής, το δικαίωμα του καταναλωτή, του μετανάστη και του τουρίστα.

Εκτός από αυτά, διαφαίνεται, ότι στο μέλλον και άλλα νέα κοινωνικά δικαιώματα θα διαμορφωθούν, όπως είναι το δικαίωμα για προστασία από τις θεομηνίες και το δικαίωμα για εξασφάλιση ελαχίστου εισοδήματος με ειδικές κρατικές παροχές (αρνητικός φόρος, επιδότηση για τη στέγαση κτλ.). Μερικοί επιστήμονες χαρακτηρίζουν τα δικαιώματα αυτά ως κοινωνικά δίκαια, που σημαίνει επιδιώξεις για δημιουργία αντιστοίχων δικαιωμάτων.

Το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975, σε αντίθεση με το προηγούμενο του 1952 που σιωπούσε σχεδόν στο θέμα αυτό, περιέλαβε πολλά κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία αναφέρονται στην παιδεία, στην επαγγελματική εκπαίδευση, στον αθλητισμό, στην οικογένεια, τη μητρότητα, την παιδική ηλικία, τους πολυτέκνους, τους αναπήρους κτλ. Από τα νεώτερα κοινωνικά δικαιώματα, που εξετάζουμε,

το Σύνταγμά μας αναγράφει ένα, το δικαίωμα προστασίας του περιβάλλοντος, το οποίο σχετίζεται με την ποιότητα της ζωής. Στο μεταξύ, με έναν νεώτερο νόμο (1246/1984), εκυρώθη από την Ελλάδα ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΕΩΣ

Στα Συντάγματα των δημοκρατικών χωρών είναι κατοχυρωμένο το δικαίωμα της πληροφόρησης, το οποίο εμπίπτει στον κύκλο των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (μικτό δικαίωμα). Σύμφωνα με τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις, οι πολίτες μπορούν να ζητούν πληροφορίες από το Κράτος, δηλαδή στις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες, για να ενημερώνονται στα θέματα που τους ενδιαφέρουν με αντίστοιχη κρατική υποχρέωση για απάντηση.

Αυτό όμως δεν αρκεί. Στη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία, ο άνθρωπος χρειάζεται να ενημερώνεται συνεχώς επί θεμάτων κάθε είδους αφ' ενός, για να καθοδηγείται στις βιοτικές και τις επαγγελματικές του δραστηριότητες και αφ' ετέρου, για να μπορεί να εκπληρώνει κατά τρόπο υπεύθυνο τις δημοκρατικές του υποχρεώσεις. Χωρίς έγκυρες και υπεύθυνες πληροφορίες είναι πολύ πιθανό ο πολίτης στο μεν ιδιωτικό του βίο, να προβαίνει σε ενέργειες που δεν εξυπηρετούν τα συμφέροντά του, στο δε δημόσιο βίο του να μην ανταποκρίνεται θετικά στα καθήκοντά του.

Η ορθή πληροφόρηση ενισχύει τον δημοκρατικό διάλογο και συντελεί στις καλλίτερες επιλογές. Χάρη στις πληροφορίες που τους παρέχονται, οι πολίτες κατατοπίζονται στις εξελίξεις, συνειδητοποιούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα τους, λαμβάνουν γνώση των λόγων που συνηγορούν ή δυσχεραίνουν τις διάφορες κρατικές δραστηριότητες και προβληματίζονται για τις ενδεδειγμένες ενέργειες. Ενώ, χωρίς την κατάλληλη ενημέρωση ή με βάση ανεύθυνες πληροφορίες, ο μέσος άνθρωπος αντιδρά ενστικτωδώς στα διάφορα προβλήματα, έχοντας υπεύθυνη πληροφόρηση καθίσταται ικανός να εννοήσει την ουσία κρατικών ενεργειών που από πρώτη εντύπωση του φαίνονται αδικαιολόγητες ή αστήρικτες, καθώς και γιατί δίνεται π.χ. μια συμβιβαστική λύση σ' ένα θέμα στο οποίο του φάνηκε ότι υπήρχαν προϋποθέσεις για απόλυτη θετική διευθέτηση. Χάρη στις πληροφορίες ενισχύεται και η αλληλεγγύη τόσο ανάμεσα στα Κράτη όσο και ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας.

Η ανάγκη παροχής υπευθύνων πληροφοριών έχει απασχολήσει όχι μόνο τα σύγχρονα δημοκρατικά Κράτη, αλλά και τους διεθνείς οργανισμούς και τις διακυβερνητικές οργανώσεις, ιδιαίτερα δε το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.

Η συγκέντρωση και η διάθεση πληροφοριών εγνώρισε, στις ημέρες μας, μεγάλη ανάπτυξη χάρη στη χρησιμοποίηση των συγχρόνων τεχνικών μέσων και ειδικά της ηλεκτρονικής. Η πρόοδος που πραγματοποιήθηκε όμως έχει και τις παρενέργειές της, κατά τη συλλογή των προσωπικών πληροφοριών και τη χρησιμοποίησή τους. Με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές συγκεντρώνεται και αποθηκεύεται σωρεία προσωπικών πληροφοριών, των οποίων όμως επιβάλλεται να γίνεται λελογισμένη χρήση. Εκφράζονται μεγάλοι φόβοι για τη διοχέτευση και τη διαρροή πληροφοριών ιδιαίτερης προσωπικής σπουδαιότητας για τα άτομα. Γι' αυτό λαμβάνονται μέτρα αποτροπής του σχετικού κινδύνου με διάφορα νομοθετήματα. Αλλά και διεθνώς αντιμετωπίζεται το θέμα. Έγινε π.χ. μία σύμβαση στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης (28·1·1981) για την προστασία των ατόμων από την επεξεργασία των προσωπικών πληροφοριών.

Όπως είπαμε, οι πληροφορίες που δίνονται πρέπει να είναι κατά το δυνατόν εξακριβωμένες, αντικειμενικές και υπεύθυνες. Αποκλείονται δηλαδή οι ηθελημένα ατελείς, οι λανθασμένες και οι σκόπιμα παραλλαγμένες πληροφορίες (αποπληροφόρηση, υποπληροφόρηση, υπερπληροφόρηση, αντιπληροφόρηση, παραπληροφόρηση). Και στις περιπτώσεις αυτές — στις λανθασμένες και τις παραλλαγμένες πληροφορίες — η πληροφόρηση δεν εκπληρώνει τον σκοπό της. Αντί να καθοδηγεί στο σωστό δρόμο, παρασύρει σε ανεπιθύμητες κατευθύνσεις. Η σφαλερή πληροφόρηση συνεπάγεται λανθασμένη ενημέρωση και ενέργειες διαφορετικές από εκείνες που θα γίνονταν με εξακριβωμένες πληροφορίες. Η σκόπιμα παραλλαγμένη πληροφόρηση, γνωστή ως παραπληροφόρηση, παραπλανά τους δέκτες της και οδηγεί σε αντικειμενικά ανεπιθύμητες επιλογές. Αυτό συμβαίνει πολλές φορές με την προπαγάνδα που είναι άλλο πράγμα από τη διαφώτιση. Στη διαφώτιση έχουμε αντικειμενική ενημέρωση με εξακριβωμένες πληροφορίες που βοηθούν τον λήπτη τους να σχηματίσει γνώμη σ' ένα θέμα, ενώ στην προπαγάνδα έχουμε διοχέ-

τευση σκόπιμα εξογκωμένων πληροφοριών, με σαφή πρόθεση να επηρεασθεί ο δέκτης τους προς μία κατεύθυνση, που εξυπηρετεί κάποιον σκοπό.

Η πληροφόρηση επιτελεί, στη σύγχρονη εποχή, έργο πολυδιάστατο. Αναφέρεται σε όλους τους τομείς, είναι δε και μέσο που βοηθεί την ικανοποιητική λειτουργία των διαφόρων κοινωνικών δικαιωμάτων και μάλιστα, αυτών που χαρακτηρίσαμε ως νέων. Η πληροφόρηση διαδραματίζει σ' αυτά σπουδαίο ρόλο. Πράγματι, είναι απαραίτητη η αντικειμενική και υπεύθυνη πληροφόρηση για την εκπλήρωση της κρατικής υποχρεώσεως ως προς τα δικαιώματα του καταναλωτή, του μετανάστη, του τουρίστα και της διαβίωσης σε υγιεινό περιβάλλον.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕ ΚΑΛΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ

Ο σύγχρονος άνθρωπος απολαμβάνει τα επιτεύγματα της τεχνικής προόδου, αλλά και υφίσταται τις παρενέργειές της που υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής. Η ρύπανση του περιβάλλοντος, που προκαλείται από τις νέες μεθόδους παραγωγής και τον τρόπο διαβίωσης, συνεπάγεται αλλοιώσεις στις συνθήκες του περιβάλλοντος που εκδηλώνονται με πλήγματα στη σωματική και την ψυχική υγεία των ατόμων. Τα αναπνευστικά προβλήματα και οι νευροψυχικές καταστάσεις, που συνεχώς εξαπλώνονται, αποδίδονται, κατά μέγα μέρος, στις τεχνολογικές παρενέργειες. Συνήθη γνωρίσματα της εποχής μας είναι η αλλοίωση της ποιότητας του ύδατος και του αέρος, η ηχορύπανση, η προσβολή της αισθητικής και τα πλήγματα κατά της οικολογικής ισορροπίας.

Στη διαμορφωθείσα κατάσταση συνέτειναν: ο υπερπληθυσμός και ειδικά η αστυφιλία, καθώς και η πλεονεξία που εκδηλώνεται με τη ληστρική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, με τη νοθεία των τροφίμων κτλ. και τέλος, η απουσία έγκαιρης και ουσιαστικής μέριμνας για την αναχαίτιση της επιδεινώσεως και την αναβάθμιση των συνθηκών του περιβάλλοντος.

Ειδικότερα, ως προς την ηχορύπανση, υπογραμμίζεται το γεγονός, ότι ο θόρυβος βλάπτει ανεπανόρθωτα το ακουστικό νεύρο, επηρεάζει δυσμενώς τη διάθεση του ανθρώπου και περιορίζει την ικανότητα για συγκέντρωση της σκέψεως και για δράση.

Τα άτομα και τα Κράτη ενδιαφέρθηκαν, κυρίως, για την ποσοτική πρόοδο, δηλαδή την άνοδο του εισοδήματος και τη βελτίωση της υλικής στάθμης του βίου. Η επιδίωξη ταχείας αναπτύξεως, χωρίς υπολογισμό των επιπτώσεων στο περιβάλλον και την ποιότητα της ζωής, αποτέλεσε χαρακτηριστικό στοιχείο της οικονομικής ιστορίας των προηγμένων χωρών. Χρειάστηκε να φτάσει η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής σε προχωρημένο στάδιο (καταστροφές, θάνατοι κτλ.) για να προκληθεί το ενδιαφέρον των ατόμων και των Κρατών να μεριμνήσουν για το σταμάτημα του κατήφορου και την αναχαίτιση της τάσεως για ληστρική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων που είχε συνέπεια την καταστροφή της οικολογικής ισορροπίας. Η συνειδητοποίηση του απειλούμενου κινδύνου από τους ειδικούς επιστήμονες υπήρξε τόσο έντονη και ο φόβος δημιουργίας ανεπανορθώτων καταστάσεων τόσο μεγάλος, ώστε μερικοί έφτασαν να υποστηρίξουν ότι επιβαλλόταν να διακοπεί κάθε περαιτέρω ανάπτυξη.

Στη στροφή προς την προστασία των ανθρώπων από τα πλήγματα του περιβάλλοντος και προς την επιδίωξη καλλίτερων συνθηκών διαβιώσεως συνετέλεσαν οι εξελίξεις προς την κοινωνική δημοκρατία και το Κράτος Κοινωνικής Πρόνοιας και Κοινωνικής Ευημερίας, των οποίων στόχος είναι η ικανοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών με αντίστοιχες κρατικές υποχρεώσεις. Από την πλευρά της οικονομικής επιστήμης, υποστηρίχθηκε η άποψη, ότι στο εξής η οικονομική πολιτική δεν πρέπει να αποβλέπει στο υψηλότερο δυνατό εισόδημα, αλλά στη μεγαλύτερη δυνατή κοινωνική ωφέλεια, που είναι συνάρτηση παραγόντων ποσοτικών (μέγεθος του εισοδήματος) και ποιοτικών (συνθήκες περιβάλλοντος).

Η κίνηση για την προστασία του περιβάλλοντος και την εξασφάλιση υγιεινών συνθηκών εκδηλώθηκε με τη συγκρότηση ειδικών οργανώσεων και την ένταξη του προβλήματος στους σκοπούς των Διεθνών Οργανώσεων, καθώς και με τη δημιουργία διεθνούς φορέως, του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον. Στην ιδρυτική πράξη της ειδικής αυτής οργανώσεως προβλέπονται τα μέσα για την προστασία από τα πλήγματα του περιβάλλοντος. Αλλά και ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ περιέχει διατάξεις για την ποιότητα της ζωής. Το άρθρο 25 προβλέπει την κατοχύρωση του

δικαιώματος για επίπεδο ζωής ικανό να εξασφαλίσει στο άτομο και στην οικογένειά του ικανοποιητικές συνθήκες υγείας και διαβιώσεως. Οι ειδικευμένοι Διεθνείς Οργανισμοί (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, Οργανισμός Διατροφής και Γεωργίας κτλ.) μεριμνούν, επίσης, για τη διαμόρφωση καλών συνθηκών περιβάλλοντος. Ειδικότερα η UNESCO φροντίζει και για την προστασία των μνημείων από τη ρύπανση.

Από την πλευρά των Συνταγμάτων, όλοι σχεδόν οι Καταστατικοί Χάρτες των συγχρόνων Κρατών περιλαμβάνουν διατάξεις που αναφέρονται έμμεσα στην ποιότητα της ζωής. Ολίγα όμως είναι τα Κράτη που κατοχυρώνουν συνταγματικώς ειδικά το κοινωνικό δικαίωμα για καλλίτερες συνθήκες περιβάλλοντος. Μεταξύ αυτών είναι και η Ελλάδα, η οποία με το Σύνταγμά της του 1975 (άρθρο 24) θέσπισε την υποχρέωση του Κράτους να εξασφαλίζει καλή ποιότητα ζωής, προστατεύοντας το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον.

Αν όμως δεν επεκτάθηκε ακόμη η συνταγματική κατοχύρωση του νέου αυτού κοινωνικού δικαιώματος, το ενδιαφέρον των Κρατών για το προκείμενο θέμα εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους. Εν πρώτοις, διαπιστώνει κανείς ότι ο σύγχρονος προγραμματισμός κοινωνικοοικονομικής αναπτύξεως έχει και περιβαλλοντολογική διάσταση. Εξάλλου, με διάφορες νομοθετικές και διοικητικές διατάξεις λαμβάνονται μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος και αναβαθμίσεως της ποιότητας της ζωής. Ακόμη και η νομολογία των Δυτικών χωρών έχει την τάση να διευρύνει συνεχώς το δικαίωμα για καλή ποιότητα των συνθηκών περιβάλλοντος, όπως φαίνεται από τα εξής: α) αναγνωρίζεται σε ευρύτερο κύκλο προσώπων η δυνατότητα να απαιτήσει την εξασφάλιση καλών όρων περιβάλλοντος. Στην έννοια «έννομο συμφέρον» εδόθη διασταλτική ερμηνεία, ώστε να μπορούν και εκείνοι που δεν εθίγησαν άμεσα να ζητήσουν την άρση της ενεργείας που έπληξε το περιβάλλον. Σημειώθηκε, δηλαδή, επάνοδος στην *Actio Popularis* (λαϊκή αγωγή) του Ρωμαϊκού Δικαίου. Έτσι, μία οργάνωση με γενικότερα ενδιαφέροντα μπορεί να δικαιολογήσει έμμεσα συμφέρον και να προσφύγει στο δικαστήριο για την παύση της ενέργειας που ενοχλεί, β) στην έννοια «βλάβη του περιβάλλοντος» δίνεται ευρύτερο περιεχόμενο, αφού περιλαμβάνεται, εκτός από την πρόκληση ενοχλητικών θορύβων, και η αισθητική του τοπίου. Αναφέρεται π.χ. η έγερση αγωγής για τη διατήρηση της

αισθητικής, ομορφιάς (περίπτωση ποταμού Hudson), έστω και σε βάρος της αναπτύξεως. Προωθείται, επίσης, η δικαστική επιδίωξη αποχής από το κάπνισμα σε ωρισμένους χώρους εκ μέρους των μη καπνιστών για τη διατήρηση καθαρού περιβάλλοντος, γ) υπεύθυνος για την αποκατάσταση των πραγμάτων είναι, καταρχήν, ο ρυπαίνων, ο οποίος υπέχει υποχρέωση για την επανόρθωση της βλάβης και την παύση κάθε περαιτέρω ρυπαίνουσας ενέργειας, χωρίς να εξετάζεται αν βαρύνεται με δόλο ή αμέλεια. Καθιερώνεται, συνεπώς, η αντικειμενική ευθύνη (θεωρία της επικινδυνότητας), άσχετα από την ύπαρξη υπαιτιότητας, και δ) το επιδιωκόμενο δεν είναι πλήρης εξάλειψη της ρυπάνσεως ή, γενικώτερα, της βλάβης του περιβάλλοντος. Αναγνωρίζεται ότι τις περισσότερες φορές κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Γι' αυτό, το αίτημα στρέφεται προς την εξασφάλιση ανεκτών συνθηκών περιβάλλοντος. Στις ΗΠΑ π.χ. προκειμένου περί αντιμετώπισεως της πληγής των καυσαερίων, αρκούνται στον εξαναγκασμό για τον περιορισμό τους, ώστε να μην είναι επικίνδυνα για την υγεία και την ευεξία των κατοίκων (περίπτωση νότιας ακτής Καλιφόρνιας). Για την εξασφάλιση, μάλιστα, ανεκτής καταστάσεως μπορεί να επιβληθεί η διενέργεια σχετικών δοκιμών πριν από τη χρησιμοποίηση μέσου, για το οποίο υπάρχουν υπόνοιες, ότι θα προκαλέσει ρύπανση πέρα από ανεκτό μέτρο (πρόληψη).

Η προστασία του περιβάλλοντος έχει, βέβαια, και διεθνή διάσταση. Όχι μόνο γιατί πρόκειται για πρόβλημα που αντιμετωπίζουν όλες οι χώρες, αλλά και γιατί η ρύπανση μετατοπίζεται από χώρα σε χώρα. Γι' αυτό απαιτούνται κοινές προσπάθειες και κοινή πολιτική. Αυτό, κατά μείζονα λόγο, συμβαίνει στις χώρες-μέλη διακρατικής ενοποιήσεως.

Η ΕΟΚ από το 1972 άρχισε να προβληματίζεται για την προστασία του περιβάλλοντος, μολονότι δεν υφίσταται σχετική διάταξη στην ιδρυτική της Συνθήκη (Ρώμη 1957). Από τότε, με διάφορα προγράμματα, κανονισμούς και οδηγίες, η ΕΟΚ μεριμνά για την εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών και την προώθηση της συστηματικής προστασίας του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστική της σημασίας που δίνει η ΕΟΚ στην προστασία του περιβάλλοντος είναι η καθιέρωση του 1987 ως «Ευρωπαϊκού Έτους Περιβάλλοντος» με σκοπό την ευαισθητοποίηση των Κρατών και των ατόμων ως προς το πρόβλημα αυτό.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ

Το σύγχρονο κράτος ενδιαφέρεται για την εξασφάλιση στους πολίτες του ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου. Ο στόχος αυτός δεν πετυχαίνεται με μόνη την άνοδο του διαθέσιμου εισοδήματος. Σπουδαίοι παράγοντες είναι η οργάνωση της καταναλωτικής αγοράς και η απόκτηση αγαθών και η χρήση υπηρεσιών διαβίωσης με καλούς όρους ποιότητας και τιμών. Απαιτείται, λοιπόν, να ασκείται πρόσφορη καταναλωτική πολιτική. Πολύ σωστά ελέχθη, ότι η ορθή καταναλωτική πολιτική είναι συντελεστής ενισχύσεως του βιοτικού επιπέδου, έμμεσα δε και αναπτύξεως. Προφανής λοιπόν είναι η στενή σχέση του δικαιώματος του καταναλωτή με το δικαίωμα για καλή ποιότητα ζωής.

Διαπιστώθηκε όμως, ότι τα Κράτη παραμελούν συχνά το καθήκον τους ως φορέων καταναλωτικής πολιτικής ή το εκπληρούν ατελώς, είτε γιατί οι πιέσεις της άλλης πλευράς, δηλαδή των παραγωγών και των εμπόρων, είναι ισχυρές είτε γιατί, αποβλέποντας στην προστασία του εισοδήματος των πολιτών μέσω μιας πολιτικής συγκρατήσεως των τιμών των ειδών καταναλώσεως, δεν ασκούν ουσιαστικά έλεγχο για την ποιότητα ή και ανέχονται την υποβάθμιση, προκειμένου να μην αντιδράσει η προσφορά στην απώλεια τμήματος των κερδών της στις περιπτώσεις διαθέσεως των αγαθών και των υπηρεσιών σε τιμές χαμηλότερες από εκείνες που θα πετύχαινε χωρίς την κρατική επέμβαση.

Γίνεται, δηλαδή, ανεκτός κάποιος βαθμός χειροτερεύσεως της ποιότητας για να αποφευχθεί το «πολιτικό κόστος» της κυβερνήσεως που επιβάλλει έλεγχο στις τιμές, οπότε όμως προκαλούνται ζημιές στην υγεία ή και στη ζωή των ατόμων. Η στάση αυτή του Κράτους συνεπάγεται παραγωγή αχρήστων ή και επικινδύνων, καθώς και μικρότερης διάρκειας αγαθών, αποτελεί δε αντικίνητρο για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων με επακόλουθο την αποδυνάμωση των εξαγωγών και την αύξηση των εισαγωγών.

Οι καταναλωτές, αν και συνολικά περισσότεροι κατά πολύ από τους παραγωγούς και τους εμπόρους, δεν συνειδητοποίησαν έγκαιρα τη σημασία που έχει η άσκηση από μέρους τους πιέσεως προς το Κράτος για την προστασία των συμφερόντων τους, ώστε να επιτευχθεί πρόσφορος επηρεασμός της οικονομικής του πολιτικής, δη-

λαδή καθιέρωση κρατικής καταναλωτικής πολιτικής για εξυπηρέτηση του καταναλωτικού κοινού, ευθυγραμμισμένη με την υγιή πορεία της εθνικής οικονομίας.

Όπως συνέβη με τις δύο μεγάλες κατηγορίες του πληθυσμού, τους εργάτες και τους επιχειρηματίες, οι οποίοι συνασπίστηκαν σε οργανώσεις για να έχει μεγαλύτερη βαρύτητα η πίεση στην κρατική πολιτική και να εξυπηρετούνται τα συμφέροντά τους, έτσι σιγά-σιγά επικράτησε η άποψη, ότι και μία άλλη κοινωνική δύναμη, οι καταναλωτές, χρειαζόταν οργάνωση και δυναμική δράση για να μην παραγκωνίζονται τα συμφέροντά τους και να μην καταλήγει η επιδίωξη ικανοποίησης των αιτημάτων των άλλων οργανώσεων, ειδικά εδώ των παραγωγών και των εμπόρων, να πετυχαίνεται με παραμέληση των συμφερόντων των καταναλωτών.

Από τα τελευταία προπολεμικά χρόνια άρχισε να αναπτύσσεται κίνηση για την οργανωμένη άμυνα των καταναλωτών. Το καταναλωτικό κίνημα ξεκίνησε από τις ΗΠΑ, όπου το 1936 συγκροτήθηκε σχετική οργάνωση με θεμελιωτή τον Colston Warne. Το 1986 γιορτάστηκε η πρώτη πενηνταετία από την ίδρυση της οργανώσεως αυτής. Μεταπολεμικά, σε πολλές χώρες, οργανώθηκαν οι καταναλωτές και πρώτιστα, στην Ευρώπη. Διαμορφώθηκαν, μάλιστα, και ορισμένες βασικές αρχές, που αναφέρονται στους στόχους της κινήσεως, κοινές για όλες τις χώρες και για τις διακρατικές Οργανώσεις και Υπηρεσίες. Επισημοποιήθηκαν, μάλιστα, οι θεμελιώδεις αυτές αρχές σε διεθνείς πράξεις και εθνικές διακηρύξεις. Αναφέρουμε την καταναλωτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), με την οποία θα ασχοληθούμε πιο πέρα και τη Διακήρυξη του Αμερικανού Προέδρου John Kennedy της 15·3·1962, η οποία περιέλαβε τις βασικές αυτές αρχές προστασίας του καταναλωτή. Από τότε μάλιστα, καθιερώθηκε η 15η Μαρτίου κάθε έτους ως «Ημέρα του Καταναλωτή».

Οι αρχές αυτές που χαρακτηρίζονται και ως «δικαιώματα του καταναλωτή» είναι:

α) Η ενημέρωση του καταναλωτικού κοινού με κατάλληλη και αντικειμενική πληροφόρηση και η καθιέρωση «αγωγής του καταναλωτή».

β) Η προστασία της υγείας και της ασφαλείας του καταναλωτή με πρόσφορο έλεγχο των ειδών καταναλώσεως, κατασταλτικό και προληπτικό.

γ) Η προστασία των οικονομικών συμφερόντων του καταναλωτή, δηλαδή η μέριμνα για την επίτευξη λογικών τιμών.

δ) Το δικαίωμα της εκπροσώπησης των καταναλωτών στα όργανα της πολιτικής που έχουν αντικείμενο θέματα συναφή με τις συνθήκες καταναλώσεως.

ε) Η αναγνώριση του δικαιώματος αποζημιώσεως στους καταναλωτές που ζημιώνονται από ενέργειες παράνομες, ή έστω απλώς βλαπτικές, των συμφερόντων τους.

στ) Η πολιτική και οικονομική ανεξαρτησία, για να αναπτύσσεται δράση αυτόνομη, και

ζ) Η ελευθερία χρησιμοποίησεως των μαζικών μέσων ενημερώσεως.

Σημειώνουμε ότι ο όρος «κατανάλωση» έχει ευρύτατη έννοια, αφού καλύπτει όχι μόνο τα είδη διατροφής, αλλά και όλα τα αγαθά διαβιώσεως, όπως είναι τα φάρμακα ή τα διαρκή αγαθά (π.χ. ηλεκτρικές συσκευές εξοπλισμού των κατοικιών), η στέγαση και κάθε υπηρεσία που συντελεί στην καλλιτέρευση της ζωής των μελών της κοινωνίας.

Τα δικαιώματα αυτά περιελήφθησαν, όπως είδαμε, σε διακηρύξεις, στα αιτήματα των καταναλωτικών οργανώσεων, σε εθνικές — νομοθετικές και διοικητικές — ρυθμίσεις, καθώς και σε κείμενα διακρατικών οργανώσεων, όπως της ΕΟΚ, δεν αποτέλεσαν όμως ακόμη διατάξεις συνταγματικά κατοχυρωμένες.

Ειδικότερα για τις εθνικές οργανώσεις καταναλωτών, παρατηρούμε ότι στις ΗΠΑ και τις χώρες της Δυτικής και Βόρειας Ευρώπης, έχουν μεγάλη ανάπτυξη. Σε 2.600.000 υπολογίζονται οι οργανωμένοι καταναλωτές στις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, μαζί με την Ιρλανδία, το σύνολο δεν ξεπερνά τα 150.000 άτομα. Οι οργανώσεις των προηγμένων χωρών είναι μαχητικές και δρουν δυναμικά. Η αυτοάμυνα που αναπτύσσουν φτάνει έως την οργανωμένη αποχή από την αγορά ειδών, λόγω αδικαιολόγητης αυξήσεως των τιμών τους. Η κατά πολύ μικρότερη ανάπτυξη της οργανώσεως των καταναλωτών στις νότιες ευρωπαϊκές χώρες, σε σύγκριση με τις βόρειες και τις δυτικές, οφείλεται στον ατομιστικό χαρακτήρα των νοτίων ευρωπαίων και στη σχετικά χαμηλότερη στάθμη αναπτύξεως. Η σημαντική, μάλιστα, αυτή διαφορά συνιστά και παράγοντα δυσχέρειας για το συντονισμό των

εθνικών πολιτικών καταναλώσεως του συνόλου των ευρωπαϊκών Κρατών. Για τη γεφύρωση του χάσματος συνιστάται δραστικότερη κρατική πολιτική προωθήσεως της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την οργάνωση των καταναλωτών στις χώρες που υστερούν, υποβοήθηση — οργανωτική και γενικότερη — από τις χώρες που υπερτερούν και εκπόνηση-εφαρμογή προγραμμάτων για την εκπαίδευση των καταναλωτών που δεν έχουν συνειδητοποιήσει επαρκώς το πρόβλημα. Για την ανάπτυξη του καταναλωτικού κινήματος στις νότιες χώρες της Ευρώπης — και την Ιρλανδία — συγκροτήθηκε ειδικό Συνέδριο στην Αθήνα (12-24 Δεκεμβρίου 1986) με πρωτοβουλία της ΕΟΚ, του Ελληνικού Υπουργείου Εμπορίου και του Ευρωπαϊκού Γραφείου Ενώσεων Καταναλωτών (BEUC) με σκοπό την ευαισθητοποίηση των χωρών αυτών, στο θέμα της αναπτύξεως πρωτοβουλιών, για την προστασία των καταναλωτών. Σημειώνουμε ότι το Ευρωπαϊκό αυτό γραφείο, που ιδρύθηκε το 1962, αναπτύσσει αξιόλογη δραστηριότητα με κύριο στόχο την κινητοποίηση των θεσμικών οργάνων της ΕΟΚ, ώστε να γίνουν σεβαστά εκ μέρους των τα δικαιώματα των καταναλωτών, και τη συμβολή στη διαμόρφωση κοινοτικής καταναλωτικής πολιτικής.

Η ΕΟΚ άρχισε να ενδιαφέρεται για το πρόβλημα από το 1972, η συστηματική όμως δράση της ξεκίνησε το 1975. Είναι αλήθεια, ότι, και με βάση ορισμένες διατάξεις της Συνθήκης της Ρώμης, μπορούσε να θεωρηθεί, ότι στους σκοπούς της ΕΟΚ περιλαμβανόταν και η προστασία του καταναλωτή, κυρίως δε με την κατάργηση των μονοπωλίων, την προώθηση του ανταγωνισμού και την απαγόρευση εκμεταλλεύσεως της δεσπόζουσας θέσεως των επιχειρήσεων, ενώ εξάλλου, η βασική επιδίωξη της ΕΟΚ είναι η εξασφάλιση συνεχώς καλλιτέρου επιπέδου διαβιώσεως.

Από το 1975 όμως η έμμεση αυτή μορφή προστασίας του καταναλωτή, από την ΕΟΚ, συμπληρώθηκε με άμεσες ενέργειες, ενώ, επί πλέον, καταβλήθηκε προσπάθεια να περιλάβει η Ενιαία Πράξη του Λουξεμβούργου (Δεκέμβριος 1985) και τη μέριμνα για τον καταναλωτή. Τα θεσμικά όργανα της ΕΟΚ, για την ενίσχυση της προστασίας των καταναλωτών, προωθούν τη συγκρότηση φορέων ελέγχου των προϊόντων, την τυποποίηση των ειδών καταναλώσεως, την εισαγωγή του μαθήματος της «Αγωγής του Καταναλωτή» στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κτλ. Αξία ιδιαίτερης

μνείας είναι η επιδίωξη καθιέρωσης της αντικειμενικής ευθύνης του παραγωγού - κατασκευαστή προϊόντων. Για την ευθύνη του αρκεί η διαπίστωση του ελαττώματος, χωρίς να ερευνάται η ύπαρξη πταίσματος ή αμελείας.

Στην Ελλάδα, η κίνηση για την οργάνωση των καταναλωτών άρχισε μόλις το 1970 με την ίδρυση και λειτουργία του Ινστιτούτου Προστασίας Καταναλωτών (INKA). Αργότερα συγκροτήθηκαν και άλλες συναφείς οργανώσεις, όπως η Ένωση για την Προστασία της Ζωής (ΕΠΟΙΖΩ), η Ένωση Καταναλωτών Ελλάδος (ΕΚΕ), η Ένωση Πολιτών, συνεστήθη δε και κρατική Υπηρεσία Προστασίας και Ενημερώσεως Καταναλωτών (ΥΠΕΚ) στο Υπουργείο Εμπορίου (1978). Το σύνολο των οργανωμένων καταναλωτών υπολογίζεται σε 50.000-55.000 άτομα. Ειδικότερα το INKA και η ΕΚΕ αναπτύσσουν συνεχώς μεγαλύτερη δραστηριότητα. Αποτελεσματικότερη όμως θα είναι η προσπάθεια αν οργανωθεί η συνεργασία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με το Κράτος.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ

Στις ατομικές ελευθερίες του ανθρώπου περιλαμβάνεται το δικαίωμα της μετατοπίσεως, δηλαδή της μεταβολής του τόπου μονίμου εγκαταστάσεως ή προσκαίρου διαμονής. Η ελευθερία σωματικής μετακινήσεως και το δικαίωμα ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας καλύπτουν το δικαίωμα της ενεργητικής μεταναστεύσεως.

Όπως διαπιστώθηκε όμως από την πράξη, το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να ικανοποιηθεί αποτελεσματικά, αν το Κράτος προελεύσεως και το Κράτος εισδοχής του μετανάστη δεν λάβουν μέτρα υπέρ αυτού, για την πραγματοποίηση της μετακινήσεώς του, την τοποθέτησή του σε εργασία, την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας υπό καλούς όρους, την κοινωνικοασφαλιστική του προστασία, ακόμη και για την οικογένειά του.

Η αναγνώριση της ανάγκης να ληφθούν τέτοια μέτρα οδήγησε τα Κράτη σε ειδικές νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις, σε διμερείς ρυθμίσεις, σε διμερείς συμφωνίες μεταξύ χωρών προελεύσεως και χωρών προορισμού των μεταναστών, σε πολυμερείς συμφωνίες για τη γενικότερη αντιμετώπιση του προβλήματος και, το σπουδαιότερο, στο να περιληφθούν στους καταστατικούς χάρτες Διεθνών Ορ-

γανώσεων ορισμένες βασικές υποχρεώσεις των Κρατών προς τους μετανάστες. Οι εθνικές και οι διεθνείς αυτές διατάξεις συνιστούν τις πηγές των κοινωνικών δικαιωμάτων των μεταναστών. Συνταγματική όμως κατοχύρωση, με τυπική και κατηγορηματική μορφή, δε συντελέστηκε μέχρι τώρα και, γι' αυτό, περιλαμβάνουμε τις ειδικές αυτές υποχρεώσεις που επωμίζονται τα Κράτη στα νέα κοινωνικά δικαιώματα.

Τα κυριότερα διεθνή κείμενα που περιέχουν προστατευτικές διατάξεις για τους μετανάστες και αντίστοιχες υποχρεώσεις των κρατών είναι: α) Ορισμένες διεθνείς συμβάσεις εργασίας της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας, β) Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης, γ) Η ιδρυτική πράξη της διακυβερνητικής επιτροπής Μεταναστεύσεων από την Ευρώπη, και δ) Κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Ευρύτερη έκταση, από τα κείμενα αυτά, δίνει ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, αλλά οι σχετικές διατάξεις του (άρθρα 12 παρ. 4, 13 παρ. 4 και 19) αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές για τις εθνικές νομοθεσίες των Κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αντίθετα τα υπόλοιπα κείμενα α), γ) και δ) περιλαμβάνουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις, όπως συμβαίνει και με τις διατάξεις των διμερών συμβάσεων για την προστασία των μεταναστών που υπογράφηκαν μεταπολεμικά μεταξύ των δύο κατηγοριών ενδιαφερομένων Κρατών, δηλαδή προελεύσεως και προορισμού των μεταναστών. Ανάλογες διατάξεις για τη διακίνηση των ατόμων ως μεταναστών περιέχει και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης της ΕΟΚ του 1989.

Βασικές κατευθύνσεις των διατάξεων των διεθνών πράξεων είναι η συνεργασία των δύο πλευρών για τη σωστή πληροφόρηση των μεταναστών, η παροχή από το Κράτος εισδοχής προστασίας όσης τουλάχιστον χορηγεί στους δικούς του πολίτες και η υπεροχή των διμερών συμβάσεων, όταν οι διατάξεις είναι ευνοϊκότερες σε σχέση με κείνες των πολυμερών συμφωνιών (των Διεθνών Οργανώσεων).

Οι σπουδαιότερες υποχρεώσεις των Κρατών, για την ικανοποίηση του κοινωνικού δικαιώματος του μετανάστη είναι:

1. Για τις χώρες προελεύσεως των μεταναστών. Τα Κράτη με ενεργητική μεταναστευτική κίνηση έχουν τα εξής κύρια καθήκοντα: α) την παροχή εξακριβωμένων και υπεύθυνων πληροφοριών για τις χώρες προορισμού, ώστε οι υποψήφιοι μετανάστες να γνωρίζουν τις

δυνατότητες απασχολήσεως σ' αυτές, καθώς και τις συνθήκες ζωής και εργασίας, β) την προετοιμασία όσων πρόκειται να μεταναστεύσουν για να διευκολύνεται η διαβίωση και η απασχόλησή τους στις χώρες υποδοχής. Στοιχειώδεις γνώσεις π.χ. στην ξένη γλώσσα και για τα επαγγέλματα για τα οποία υπάρχει ζήτηση στην ξένη χώρα υποβοηθούν τους υποψήφιους μετανάστες να πετύχουν την ευόδωση του σκοπού τους, γ) τη συμβολή στη μεταφορά τους στον τόπο προορισμού, δεδομένου ότι οι υποψήφιοι μετανάστες δε διαθέτουν συνήθως τα απαραίτητα οικονομικά μέσα, δ) τη μέριμνα για την τοποθέτησή τους σε κατάλληλη εργασία στην ξένη χώρα και ε) την παρακολούθηση των μεταναστών από τη χώρα προελεύσεώς τους και τη διαφώτισή τους για τις εξελίξεις στις συνθήκες της οικονομίας σ' αυτή, ώστε να έχουν υπεύθυνες πληροφορίες για την περίπτωση του επαναπατριsmού.

2. Για τις χώρες εγκαταστάσεως των μεταναστών. Οι κυβερνήσεις των χωρών, στις οποίες μεταβαίνουν οι μετανάστες, με βάση τη νομοθεσία τους, τις διμερείς συμβάσεις που τυχόν υπόγραψαν με Κράτη προελεύσεως μεταναστών ή ακόμη τις διατάξεις Καταστατικών Χαρτών Διεθνών Οργανισμών, αναλαμβάνουν συνήθως τις εξής υποχρεώσεις: α) την πληροφόρηση για τις συνθήκες ζωής και εργασίας και, ειδικότερα, για τους κλάδους, στους οποίους υπάρχει ζήτηση, β) την εξασφάλιση όρων εργασίας ομοίων με εκείνους που ισχύουν για τους εντοπίους, γ) την παροχή υγειονομικής περιθάλψεως και κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας, δ) την εξεύρεση εργασίας για όσους περιέρχονται σε κατάσταση ανεργίας, ε) την υποβοήθηση για τη συγκέντρωση της οικογενείας στον τόπο εργασίας του μετανάστη, στ) τη φροντίδα για τη στέγασή του υπό συνθήκες όχι λιγότερο ευνοϊκές σε σχέση με εκείνες που εξασφαλίζονται για τους εντοπίους, ε) την ίση φορολογική μεταχείριση με αυτούς, ζ) την αναγνώριση συνδικαλιστικών δικαιωμάτων, θ) την εξασφάλιση δικαστικής επιδιώξεως των αξιώσεών τους υπό τους ιδίους όρους, ι) την εγγύηση ότι δεν θα μπορούν να απελαθούν παρά μόνον αν απειληθεί η ασφάλεια της χώρας, η δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη, ια) την επέκταση της προστασίας στους εργαζομένους για ίδιο λογαριασμό, εφόσον πρόκειται για μέτρα που είναι εφαρμόσιμα και σ' αυτούς, ιβ) την υποχρέωση παροχής δυνατότητας για τη μεταφορά των κερδών και των οικονομιών τους έξω από τη χώρα απασχολή-

σεώς τους, ιγ) την εκπαίδευση των παιδιών του μετανάστη, τόσο τη γενική όσο και την επαγγελματική, και ιδ) τη διευκόλυνση της επιστροφής του μετανάστη στην πατρίδα του ή σ' άλλη χώρα, στην περίπτωση που για λόγους είτε αντικειμενικούς (π.χ. οικονομική ύφεση στον τόπο εγκαταστάσεως) είτε υποκειμενικούς (επιθυμία επαναπατρισμού ή σταδιοδρομήσεως σε τρίτη χώρα, η οποία πετυχαίνει ταχείς ρυθμούς οικονομικής αναπτύξεως) αποφασίσει να εγκαταλείψει την ξένη χώρα.

Η σειρά αυτή υποχρεώσεων αναγράφεται στο κείμενο του Κοινωνικού Χάρτη της Ευρώπης, υλοποιούνται όμως οι κατευθύνσεις αυτές από διάφορες διεθνείς συμβάσεις εργασίας, από τους κανονισμούς της ΕΟΚ και από τις διμερείς συμφωνίες μεταξύ ενδιαφερομένων χωρών. Ειδικότερα, οι υποχρεώσεις που αναφέρονται στην πληροφόρηση, την προετοιμασία, τη μεταφορά και την πρώτη τοποθέτηση σε εργασία των μεταναστών (υπό στοιχ. α, β, γ και δ υποχρεώσεις των χωρών προελεύσεως) εκτελούνται από τη Διακυβερνητική Επιτροπή Μεταναστεύσεων στις περιπτώσεις που ανατέθηκαν σ' αυτή τα σχετικά καθήκοντα, ύστερα από ειδική σύμβαση με τα ενδιαφερόμενα Κράτη.

Οι ειδικές ρυθμίσεις που προβλέπονται από τους κανονισμούς της ΕΟΚ, περιλαμβάνουν, ανάμεσα σε άλλα, και τα εξής: α) την εξασφάλιση ελεύθερης διακινήσεως των εργαζομένων μέσα στο χώρο της Κοινότητας, β) την κοινωνικοασφαλιστική αναγνώριση της προϋπηρεσίας σε οποιαδήποτε χώρα της Κοινότητας, εφαρμόζεται, δηλαδή, η αρχή της διαδοχικής ασφαλίσεως, γ) την εφαρμογή του συστήματος της αναλογικής καταβολής των παροχών, της χορηγήσεως, δηλαδή, μερικής συντάξεως στην περίπτωση μη συμπληρώσεως πλήρους συνταξίμου χρόνου, δ) την κατάργηση κάθε διακρίσεως σχετικά με την απασχόληση, την αμοιβή εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση για όλους τους κοινοτικούς μετανάστες, ε) τη διευκόλυνση της εντάξεως των κοινοτικών μεταναστών στην εθνική κοινωνία της χώρας εγκαταστάσεως και στ) την εξαίρεση από την εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων των περιπτώσεων, στις οποίες υφίστανται λόγοι δημοσίας τάξεως, δημοσίας υγείας και δημοσίας ασφαλείας, καθώς και για ορισμένα δημόσια λειτουργή-

ματα¹. Η Ελλάδα εξασφαλίζει με τη νομοθεσία της, τις διμερείς συμβάσεις που υπέγραψε και τις διεθνείς πράξεις που κύρωσε, πολλά από τα ανωτέρω. Ειδικότερα: α) συνήψε πολλές διμερείς συμφωνίες για την κοινωνικοασφαλιστική προστασία των μεταναστών της. Τέτοιες συμφωνίες έγιναν με το Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Γερμανία, και την Ολλανδία (Κράτη-μέλη της ΕΟΚ) αλλά και με την Αυστρία, την Ελβετία, την Κύπρο, τη Νορβηγία, τη Σουηδία, τον Καναδά, τη Βραζιλία, την Αργεντινή και την Αυστραλία (εξωκοινοτικές χώρες), β) εκύρωσε τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη με το νόμο 1426/1984, γ) εκύρωσε διεθνείς συμβάσεις εργασίας της ΔΟΕ που αναφέρονται στην εργασία των μεταναστών, δ) προχωρεί σε βαθμιαία εφαρμογή των σχετικών κανονισμών της ΕΟΚ και ε) υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Διακυβερνητικής Επιτροπής Μεταναστών και ανέθεσε σ' αυτή, με σύμβαση, καθήκοντα προετοιμασίας μεταφοράς και τοποθέτησεως σε εργασία των Ελλήνων μεταναστών σε εξωευρωπαϊκές χώρες.

Ιδιαίτερες ρυθμίσεις έγιναν για τα κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα των πολιτικών προσφύγων, με συμβάσεις που υπογράφηκαν με χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού, στις οποίες είχαν καταφύγει και εργαστεί πολλές χιλιάδες Ελλήνων μετά τα γεγονότα της περιόδου 1946-1949. Ανάλογες συμβάσεις έγιναν, επίσης, με την Αίγυπτο και με τη Λιβύη (υποχρέωση μεταφοράς των ασφαλιστικών εισφορών προσώπων που εργάστηκαν στην αντισυμβαλλόμενη χώρα).

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ

Στην εποχή μας ο τουρισμός έλαβε πολύ μεγάλες διαστάσεις. Η αύξηση του αριθμού των μετακινουμένων για τουριστικούς λόγους είναι συνεχής. Ο ρυθμός ανόδου της τουριστικής δαπάνης είναι υψηλότερος και του ρυθμού διευρύνσεως των εμπορικών συναλλαγών και της πορείας του εθνικού εισοδήματος των διαφόρων χωρών.

1. Συγγενές είναι το δικαίωμα του ασύλου, το οποίο παρουσιάζει μικτή μορφή, αφού είναι αφ' ενός πολιτικό δικαίωμα και αφ' ετέρου κοινωνικό, και γι' αυτό παρέχεται στους ενδιαφερομένους προστασία παραπλήσια με εκείνη που έχουν οι μετανάστες.

Οι αντίκτυποι των εξελίξεων στην οικονομία είναι καταφανείς. Αρκούμεθα να σημειώσουμε ότι ο τουρισμός συνιστά κύριο παράγοντα αύξησεως της απασχολήσεως στον τριτογενή τομέα της οικονομίας και ότι συμβάλλει στην ανάπτυξη των λιγότερο προηγμένων περιοχών, γιατί σ' αυτές το τουριστικό ισοζύγιο έχει ενεργητικό σκέλος που ξεπερνά αισθητά το παθητικό.

Οι λόγοι αναπτύξεως του τουρισμού είναι πολλοί. Από αυτούς προέχουν οι εξής: α) η επιθυμία αλλαγής περιβάλλοντος ύστερα από τη σωματική και νευροψυχική κόπωση στο χώρο της μόνιμης κατοικίας και εργασίας, ιδίως μάλιστα όταν πρόκειται για δραστηριότητες συνδεδεμένες με τις εφαρμογές της σύγχρονης τεχνικής, β) η ύπαρξη αυξημένων χρονικών περιθωρίων για ανάπαυση, χάρη στην ελάττωση του χρόνου εβδομαδιαίας και ετήσιας απασχολήσεως και στην επιμήκυνση του χρόνου ζωής μετά την αποχώρηση από την ενεργό δραστηριότητα, γ) η άνοδος του διαθέσιμου πραγματικού εισοδήματος, το οποίο επιτρέπει συνεχώς μεγαλύτερη αναλογία δαπανών για δευτερότερες ανάγκες, όπως είναι αυτές που δημιουργούνται από τις τουριστικές μετακινήσεις, δ) η ανάπτυξη του μορφωτικού επιπέδου, η οποία συνεπάγεται μία τάση για γνωριμία τόπων, που έχουν ιστορικά, πολιτιστικά και άλλα ενδιαφέροντα, και ε) η οργάνωση του τουρισμού, που οφείλεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία, αλλά και στην ασκούμενη από τα Κράτη τουριστική πολιτική.

Οι συνέπειες από την ανάπτυξη του τουρισμού είναι οικονομικές, πολιτιστικές, αλλά και κάποια διαμόρφωση ενιαίου τρόπου ζωής ανάμεσα στους διάφορους λαούς, καθώς και φιλειρηνικού πνεύματος.

Το Κράτος δεν ήταν δυνατό να αδιαφορήσει μπροστά στις εξελίξεις αυτές. Αντίθετα έδειξε ενδιαφέρον για να τις προωθήσει. Και την μεν ελευθερία μετακινήσεως την κατοχύρωσε εγκαίρως, αφού περιλαμβάνεται στα ατομικά δικαιώματα που είναι εγγυημένα με συνταγματικές διατάξεις. Η θετική όμως υποχρέωση για την υποβοήθηση του τουρίστα να μετακινηθεί και να ικανοποιήσει τα τουριστικά του ενδιαφέροντα μόλις πριν λίγες δεκαετίες άρχισε να συνειδητοποιείται. Η συνειδητοποίηση αυτή πήρε διεθνή έκταση πολύ εύκολα γιατί ο εξωτερικός τουρισμός είναι διακρατικό φαινόμενο. Με διάφορες διεθνείς διακηρύξεις, αλλά και με πολλές εθνικές ρυθμίσεις, διαμορφώθηκε ένα νέο κοινωνικό δικαίωμα, το δικαίωμα του τουρίστα με αντίστοιχες κρατικές υποχρεώσεις.

Το διεθνές ενδιαφέρον εκδηλώθηκε ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Αξίζει να αναφερθούν: 1) Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που ψηφίστηκε στη Γ' Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στο Παρίσι (1948) και περιλαμβάνει διάταξη (άρθρο 13) που αφορά το δικαίωμα μετακινήσεως του ανθρώπου σε άλλες χώρες, 2) Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ) που ιδρύθηκε το 1973, εδρεύει στη Μαδρίτη και είναι μια ειδικευμένη Διεθνής Οργάνωση υπαγόμενη στον ΟΗΕ. Με τον καταστατικό του Χάρτη καθορίζει, ειδικότερα, τις υποχρεώσεις των Κρατών, τις σχετικές με την προστασία των τουριστών. Η Ελλάς είναι ένα από τα 146 μέλη του και έχει κυρώσει την ιδρυτική πράξη του Οργανισμού με το Ν.Δ. 1181/1972. Με την πρωτοβουλία του ΠΟΤ έγιναν: α) Η Διακήρυξη της Μανίλλας για το διεθνή τουρισμό (1980), όπου περιλαμβάνονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Κρατών, των ομάδων και των ατόμων ανεξάρτητα από εθνικότητα, φυλή, θρήσκευμα κτλ., β) Ο Κώδιξ Τουρισμού (1981), όπου περιέχονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του τουρίστα. Ο Κώδιξ αυτός αναγνωρίζει τα δικαιώματα του ταξιδιού και του τουρισμού, και γ) Η Διακήρυξη του Τουρισμού (1984), γνωστή ως Bill of Rights, όπου καθορίζονται κυρίως οι υποχρεώσεις των Κρατών και δίδεται ιδιαίτερο βάρος στον πολιτιστικό τουρισμό.

Το σύγχρονο κράτος, όπως προκύπτει από τις διεθνείς και τις εθνικές ρυθμίσεις, καλείται να: α) παρέχει υπεύθυνες πληροφορίες σχετικές με τον τουρισμό, όπως συμβαίνει για τα καταναλωτικά αγαθά, β) εξασφαλίζει στους τουρίστες όρους καλής διαμονής με πρόσφορα μέτρα αναφερόμενα στην προστασία του τουριστικού περιβάλλοντος, την απλούστευση των διαδικασιών, την καλή ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών και την καταπολέμηση της εκμεταλλεύσεώς τους, γ) ενθαρρύνει τις τουριστικές μετακινήσεις, τόσο τις εσωτερικές (εσωτερικός τουρισμός) όσο και τις διεθνείς (εξωτερικός τουρισμός) και δ) αναπτύσσει τον κοινωνικό τουρισμό.

Ο κοινωνικός τουρισμός είναι ένας νέος θεσμός που οφείλει την εισαγωγή και την ανάπτυξή του στην κοινωνική Δημοκρατία, η οποία εμφανίζεται πρακτικά με ρυθμίσεις κοινωνικής πολιτικής. Κοινωνικής προστασίας έργο επιτελεί η προώθηση του τουρισμού αδυνάτων κατηγοριών προσώπων, όπως είναι όσοι έχουν χαμηλά εισοδήματα, οι ηλικιωμένοι, οι μαθητές και οι συνταξιού-

χοι. Στόχοι του κοινωνικού τουρισμού είναι, αφ' ενός, η αλλαγή περιβάλλοντος των ομάδων αυτών για λόγους αναπαύσεως και ψυχαγωγίας και, αφ' ετέρου, η ανύψωση του μορφωτικού και πολιτιστικού τους επιπέδου στην οποία μπορεί να συμβάλλει και η ένταξη στις μετακινούμενες ομάδες προσώπων ανωτέρας πνευματικής στάθμης.

Η Ελλάς, η οποία μόνον έμμεσα κατοχυρώνει με το Σύνταγμά της το δικαίωμα για τουρισμό (δικαίωμα μετακινήσεως), εφαρμόζει κατά την τελευταία δεκαετία τον κοινωνικό τουρισμό με εντόπιση του σκοπού στην καλλίτερη χρησιμοποίηση του χρόνου αδειάς των εργαζομένων και με φορέα την Εργατική Εστία.

Με την ικανοποίηση του δικαιώματος του τουρισμού ασχολήθηκαν και τα θεσμικά όργανα της ΕΟΚ, τα οποία θεωρούν τον τουρισμό ως μέσο αναπτύξεως, γνωριμίας και στενότερων σχέσεων ανάμεσα στα Κράτη-μέλη της, ως όργανο πολιτισμού, ως παράγοντα βελτιώσεως της ποιότητας της ζωής και ανυψώσεως του βιοτικού επιπέδου περιοχών λιγότερο προηγμένων. Ιδιαίτερη βαρύτητα ενδείκνυται να δίνεται, σύμφωνα με την ΕΟΚ, στην πληρότητα των πληροφοριών και στην προστασία των τουριστών.